

Скальський Віталій
(Київ)

ВЛАДА ТА СУСПІЛЬСТВО В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ (листопад 1917 – квітень 1918 рр.)

1. Історіографія Української революції 1917–1921 рр. практично не розглядає Українську Народну Республіку (УНР) як цілісне явище. Фактично відсутні позитивістські праці про структуру (політичну, соціальну, економічну), органи влади, внутрішню, зовнішню політики УНР. Історики, як правило, звертають увагу на більшовицький заколот в Україні на початку грудня 1917 р., ультиматум Раднаркому Центральній Раді (ЦР), бій під Крутами та відновлення влади ЦР за допомогою австро-угорських та німецьких військ. Така ситуація є спадком радянської історіографії, яка вважала більш важливими Жовтєве та Січневе збройні повстання, «тріумфальна хода радянської влади» та інтервенція австро-німецьких «окупантів». Тож перші посттоталітарні історичні праці були набором історичних фактів, більш відповідних національній історії, які вклали у дещо модернізовану (було перенесено акценти із соціальної боротьби на національну) радянську схему історії цього періоду. А УНР як державний та соціальний організм так і не стала окремим об'єктом дослідження. Науково-бібліографічне видання «Українська революція і державність (1917–1920 рр.)» (К., 2001) відсилає до лише близько десятка праць, присвячених цій проблемі. Узагальнюючі роботи теж не надто охоче аналізують цей етап Української революції і описують його кількома абзацами.

2. УНР була проголошена 7 листопада 1917 р. III Універсалом у підсумку тривалої боротьби між ЦР та Тимчасовим урядом. Тим же документом було передбачено вибори (27 грудня) та скликання (9 січня) Українських Установчих Зборів. До того часу влада в УНР мала належати ЦР та Генеральному Секретаріату: «До Установчих Зборів України вся власть творити лад на землях наших, давати закони і правити належить нам, Українській Центральній Раді, і нашому правительству – Генеральному Секретаріатові України»¹.

Структура органів влади на українських землях на листопад 1917 р. мала такий вигляд. Законодавчий орган – ЦР, виконавчий – Генеральний Секретаріат. Судову владу становили Генеральний, апеляційний, міські, повітові та дільничні суди. На чолі губернії стояли губернський комісар та губернська рада об'єднаних громадських організацій. Комісарів призначало Генеральне секретарство (після IV Універсалу – міністерство) внутрішніх справ. До складу губернських рад об'єднаних громадських організацій входили всі громадські організації губернії, які заявили про таке бажання. Із ради виділявся виконавчий комітет. У повітах схема дублювалася.

Місцеве самоврядування було представлене губернськими, повітовими та волосними земствами (з 19 грудня – народними радами та їх виконавчими органами – народними управами²), а також міськими думами. На час проголошення УНР у багатьох адміністративних одиницях вже були проведені демократичні вибори до земств, відбулися їх перші засідання. Так, у Київському повіті вибори до повітового земства відбулися

15–17 жовтня³, до волосних земств Уманського повіту – 10 вересня, до Уманського повітового земства – 8 жовтня⁴. Тож потреба у радах об'єднаних громадських організацій поступово зникала. Щоправда, через складну політичну ситуацію та зовнішнє військове вторгнення в Україну виникла проблема виборів до губернських земств.

Через більшовицькі заколоти та більшовицько-українську війну робота державного апарату була дезорганізована. Так, станом на 13 березня 1918 р. Голова Ради Міністрів В. Голубович виконував обов'язки ще й міністра закордонних справ та міністра торгу і промисловості, П. Христюк займав посади міністра внутрішніх справ та міністра освіти, М. Ткаченко – міністра юстиції та міністра фінансів, місце знаходження кількох інших міністрів було невідоме⁵. Повноваження місцевого самоврядування значно обмежувалися радами робітничих, солдатських і селянських депутатів та більшовицькими комісарами і комендантами. Українському війську подекуди доводилося примушувати міські думи взяти владу у свої руки після відступу більшовиків. Так, у Хоролі «члени ради згодилися урядувати, тільки під загрозою зброї, під примусом, який їх, мовляв, позбавить відповідальності перед тими, що відійшли, і тими, що можуть ще прийти»⁶. Це відбувалося не тому, що люди не сприймали української влади, а тому що були залякані більшовицьким терором.

Іноді усю владу УНР у повіті могла представляти одна людина – повітовий комісар. Наприклад у Липовецькому повіті виконуючий обов'язки повітового комісара Т. К. Коцюбинський звільнився перед 19 квітня 1918 р., а на його місце нікого не було призначено. Залишалася вакантною і посада помічника комісара⁷. У Сквирському повіті протягом березня – квітня 1918 р. на посаді повітового комісара змінилося чотири особи⁸.

Ця ситуація відобразилася і у споминах П. Скоропадського: «В центральних державних інституціях був повний хаос і не було жадної надії, щоби правильна робота могла залагодитись, бо це було швидче не державні інституції, а партійні «ячейки», зложені з людей здебільшого мало освічених і зовсім не досвідчених в тих справах, які їм були доручені»⁹. Про проблеми із кадрами для державної служби в УНР яскраво свідчить О. Станімір: «ми, звільнені полонені подались до Галицько-Буковинського Комітету, щоб там зголоситись. В комітеті було гамірно і повно народу. Нас привітав сам голова д-р Сабат словами: «Добре, панове, що ви приїхали, нам треба рук до праці, ми вас потребуємо», а звертаючись до мене додав: «Ви, пане товаришу, знаменитий організатор і промовець, ви підете на повітового комісара до Білої Церкви. Прийдіть завтра до комісаріату, там отримаєте дальші вказівки і 200 000 карбованців на потрібні видатки»... Я промовив: «Пане докторе, я щойно пізнав вас і ви мене, я не є ані організатор, ані промовець, я собі звичайний студент прав, і на такий пост, як повітовий староста (комісар) не надаюся»¹⁰.

Як бачимо, проблеми із державним апаратом дійсно були, якщо на такі відповідальні посади брали перших-ліпших студентів. Радянська історіографія пов'язувала це з, начебто, спротивом українського населення владі ЦР та його підтримкою жовтневого перевороту. Проте, і радянська влада мала проблеми із визнанням: «в городе Ромны и Роменском уезде распрямления Роменского военно-революционного комитета некоторыми жителями игнорируются»¹¹. Отже, селяни просто відмовили у підтримці будь-якій владі і захопилися анархічною самоорганізацією: «народ тем временем начинает уверять сам себя, что он сам для себя закон и движется по линии автономизирования каждой своей деревни»¹².

Водночас, селяни приймали сильну владу, якщо така з'являлася у селі чи повіті. Так сталося із військовою частиною під командуванням В. Петріва. Коли остання під час переходу із Західного фронту в Україну увійшла до Олевська «гайдамаки не мали хвилинок спокою. Праця кипіла. Виправляли потяги на Київ з майном, реквірували

переходячі ешелони з організованими та дезорганізованими дезертирами, впорядкували життя та самооборону околичних сіл, звідки вже зранку 15 (січня – В. С.) почали приходити делегації... Всі вони звертаються за вказівками до штабу полку, який сам не має жадних інструкцій, жадних розпорядків, жадних уповноважень про утворення громадського ладу; сам йде на помацки. Не можна було відмахуватись від життя, бо каламутні хвилі анархії та здемобілізованої сольдатеки вже починали викидати своє шумовиння на поверхню»¹³. Мешканці цього поліського містечка, змучені дезорганізацією державного життя раптово дістали підтримку з боку українського війська. У результаті полк став центром громадського життя Олевська та околиць, а мешканці - прихильними до української ідеї, з етнографічних українців («селян», «мужиків», «тутешніх») перетворилися на українців за переконаннями.

Скрутною ситуацією у державному апараті скористалося чимало місцевих діячів. Вони встановлювали свою владу на невеличкій території, створювали збройні загони і забезпечували існування своєму селу, тероризуючи сусідні. Це призводило до справжніх боїв між сусідніми селами. Так, наприклад, Кондрацька волосна управа Ананьївського повіту Херсонської губернії повідомляла коменданта станції Бірзула, що «села Гандробури й Липецьке заключили між собою союз й об'явили війну Кондрацькому селу. З огляду на те, що населення озброєне мало, просимо негайно прислати підмогу себто одного кулемета та 100 самопалів»¹⁴. Березень та квітень 1918 р. в українському селі – це час збройних сутичок між самими селянами та між селянами і великими землевласниками. На Поділлі та деяких інших регіонах до цього додався ще й етнорелігійний компонент, коли основна лінія конфлікту пролягала між магнатами-поляками та селянами-українцями. У містах посилювалися антиєврейські настрої.

Ситуація із станом державної влади в УНР навесні 1918 р. описана у доповіді К. Росса* начальника оперативного відділу Східного фронту генералу Гофману: «У державі немає ніякої центральної влади, яка б охоплювала більш-менш значну територію. Вся держава розділена на цілий ряд окремих областей, повітів, міст, іноді навіть на окремі села та хутори. Влада у таких областях належить різноманітним політичним партіям, а також окремим політичним авантюристам, розбійникам і диктаторам. Можна зустріти села, оточені окопами, які ведуть між собою війну за поміщицьку землю»¹⁵. Проте, не слід піддаватися на тиск джерел і вважати весну 1918 р. періодом суцільної кризи в УНР. Бодай якийсь, але державний апарат був. Практично у кожному повіті, при бажанні можна було знайти представника влади УНР. В умовах війни, стихійної самодемобілізації, руйнівної більшовицької агітації, ЦР та Рада Народних Міністрів робили усе можливе, аби налагодити нормальне життя. І при цьому влада УНР намагалася залишитися вірною демократичним принципам, знайти компроміс між усіма українцями.

3. Українське суспільство кінця 1917 – початку 1918 рр. є умовним конструктом, під яким розуміється усе населення УНР, а також усі, що позиціонували себе як українців поза її межами. Це суспільство не було єдиним. Між різними його групами була дуже велика соціальна дистанція. Окрім того, відчуття єдності та спільна мета були слабо актуалізовані.

Основними етносами, що проживали в УНР були українці, євреї, росіяни та поляки. Меншими громадами, що з'явилися, як правило, унаслідок Першої світової війни в Україні проживали вірмени, грузини, «татари» (під ними розумілися усі мусульмани),

* Колін Росс – німецький публіцист, працівник військового відділу Міністерства закордонних справ Німеччини (Militärische Stelie des Auswertigen Amtes), постачав пресу інформацією про перебіг військових дій на Східному фронті.

молдавани (румуні), білоруси, литовці, латиші. Етнічна приналежність не була чинником розколу. Люди різних національностей співпрацювали на загальногромадянському рівні в економіці чи у побуті. Разом з тим етнічна ідентичність речно оберігалася, а етнічні групи були самодостатніми та доволі замкненими, до яких не допускалися «чужі». Так, поляки мали свої клуби, театри, ресторани і підприємства. В окремих губерніях та повітах були власні комісари, міліція, з осіб польської національності збиралися податки на утримання польських же шкіл. Аналогічна ситуація була і серед євреїв. Серед росіян справи виглядали інакше. Вони не почувалися меншиною, вважаючи себе частиною Росії, а тому не поспішали із прийняттям громадянства, створенням органів національно-персональної автономії, а очікували відновлення Великої Росії.

Ставлення до УНР у національних громад було неоднорідним – від повного несприйняття до цілком прихильного. Поляками проголошення УНР було сприйнято неоднозначно. З одного боку – незалежна УНР була для них вигідною, адже вона протистояла Росії і віддаляла останню від польських кордонів, що зменшувало російські впливи у самій Польщі. Крім того, польська громадськість мала більше шансів стати політичною, економічною та культурною елітою у незалежній Україні, аніж у демократичній Росії чи українській автономії у її складі. З другого боку, проголошена III Універсалом земельна реформа зачіпала майнові інтереси великих землевласників, значну частку серед яких становили саме поляки. Через це у ЦР навіть сталася словесна сутичка між двома польськими депутатами – В. Рудницьким та Б. Івнським, а віце-секретар з польських справ Генерального Секретаріату М. Міцкевич подав у відставку¹⁶. Тож, великим землевласником польського походження та культури вважалося доцільнішим оголошувати себе підданими Польщі, проголошення незалежності якої активно готувалося. Цим вони забезпечували своє майно від здійснюваної державою соціалізації. Разом з тим, поляки солідаризувалися із українцями у боротьбі проти більшовиків.

Для великоросів український рух та більшовизм були абсолютно неприйнятними. Вони намагалися стояти осторонь більшовицько-українського конфлікту. В їх уяві ця війна виглядала як боротьба між двома ворожими ідеї Великої Росії силами. Проте, навесні 1918 р. таке сприйняття України зазнало змін. Цікавий запис з цього приводу залишила у своєму щоденнику студентка одного із київських вищих навчальних закладів: «Яким приємним був український фарс у порівнянні із комуністичною трагедією»¹⁷. Після більшовицького владарювання для великороса національно-визвольний рух українців продовжував виглядати фарсом, але прихильники гасла «єдиної та неділимої» Росії вже готові були йти на співпрацю з українцями, аби лиш вони протистояли більшовикам. УНР на той час видавалася острівцем стабільності на теренах колишньої Російської імперії. Однак, твердження, що великороси у першій половині 1918 р. стали українофілами буде помилковим. Занадто боляче для великоросійського менталітету було би визнати повну окремішність української нації.

Позиція євреїв щодо УНР була влучно описана В. Петрівим: «Осібню нервувалось жидівство, яке намагалось догодити всім і балакало мовами тих, хто до них звертався, калічучи ці мови до непізнання»¹⁸. Серед єврейського населення превалювало прагнення вижити у реальних політико-економічних умовах. При цьому вони не були адептами українського державотворення, але приймали українську владу, якщо остання могла забезпечити стабільність. Придушення повстань більшовиків та відбиття агресії їх російських однопартійців ознаменувалося між іншим поширенням погромних настроїв: «тепер неприхильний і навіть небезпечний для єврейства настрої єсть, що цей настрої росте і набуває іноді певних і виразних формул»¹⁹. Власне, до єврейських погромів справа не дійшла, але випадків самосуду було чимало. За декілька тижнів більшовицької окупації

України у населення склався стійкий образ більшовика-єврея: «всі красногвардійці були євреї»²⁰. До певної міри це була правда. У більшовицьких загонах та органах влади дійсно була велика кількість осіб єврейської національності, проте це жодним чином не перекладає відповідальність із більшовиків на весь єврейський народ. Публіцист А. Яринович (А. Ніковський) писав: «З того, що Шапіро був отаманом, Рахштейн – комісаром преси, Крицберг – фінансів, Ізраїль Кулик – писарем, Чудновський городським комісаром, ще не слідує, що винні взагалі євреї»²¹. Зрештою, було багато євреїв, що не підтримували більшовиків.

Під час більшовицьких ревізій майна буржуазії багато що потрапило до єврейських дрібних підприємців. Погромники приносили викрадені речі перекупникам чи у невеличкі магазини, які заробляли гроші у тому числі скупкою та перепродажем краму. Їх власниками у більшості випадків були, в силу різних історичних обставин, євреї. Після визволення від більшовиків колишні власники намагалися відшукати своє майно, і знаходили його у єврейських магазинах та складах. Спів за майно легко перетворювався на бійку, а згодом і на розправу із євреями.

Євреї у масовій свідомості дуже легко асоціювалися із більшовиками. А їх кількотижневе панування викликало прагнення помсти. Таким чином, унаслідок розправ над більшовиками, що виглядали актами відновлення порушеної «справедливості», збитків зазнавали єврейські громади.

Не все було гаразд і в українському таборі. Ліві соціал-демократи стали на сторону більшовиків. У ЦР за підозрою у підготовці державного перевороту заарештовано кількох есерів. Кілька військових частин оголосили про свій нейтралітет, хоча донедавна були вірними владі УНР. Новоприбулі частини, як-от полк ім. К. Гордієнка, були розгублені оголошеною військовим міністром М. Поршем загальною демобілізацією. Вже неодноразово згадуваний тут В. Петрів згодом писав: «Я слідив те вражіння, яке ця промова* робила на гайдамаків і бачив здивовані погляди, бо так не підходила дійсність: ця безперервна стрілянина у самій столиці, ця невпинна загроза зі всіх боків, до цих паціфістично плаксивих слів. Зокрема, це було дивне нам, тим, що не залишили зброї в переконанню, що в революційні часи тільки вона може бути рішучим аргументом. І ставав зрозумілим той «нейтралітет», якого трималися сердюки Центральної Ради»²². Отже, загалом корисна для українського державотворення демобілізація решток старої російської армії, яка вже перетворилася на неконтрольовані натовпи озброєних людей, які шукають «справедливості», не отримала підтримки та розуміння в українського громадянства. Зрештою В. Петрів відмітив, що «авторитет Центральної Ради значно більший в Олевську, на селах і провінції, як у Києві»²³.

Разом з тим, попри досить негативне ставлення етнічних громад до самої ідеї України, в УНР існували окремі міністерства польських, єврейських та російських справ. Щоправда із цими міністерствами прагнули співпрацювати лише окремі політичні сили національних меншин. Більшість вважала за краще ігнорувати українську владу. Тож не дивно, що уряд, не підтримуваний меншинами, не міг забезпечити їм охорону від погромів (у випадку євреїв) чи червоного терору (у випадку росіян та поляків).

Поділ українського суспільства за релігійним критерієм корелював із етнічним: українці та росіяни були православними, поляки – католиками, а євреї – іудеями. Звісно, були українці-католики, євреї-православні («вихрести») та росіяни-іудеї, але вони є

* Промова М. Порша перед делегацією від полка В. Петріва у приміщенні ЦР, куди вона прибула з метою вияснити ситуацію і отримати вказівки про захист УНР.

наслідком природної міжкультурної дифузії, а їхнє ставлення до УНР визначалося домінуючою ідентичністю.

Суспільство на той час було поділене і за лінією «місто-село». Село в цілому було прихильне до українського війська та ЦР, яка виглядала для селян своєю, рідною, українською владою. Інша ситуація складалася у великих містах, що були значною мірою мультіетнічними: там українці почувалися чужими.

Навесні 1918 р. селянство найчастіше було політично нейтральним, і, як правило, не підтримувало жодного угруповання, що боролось за владу. Від надзвичайної активності 1917 р. не залишилося й сліду. Традиціоналістське та консервативне селянське населення замкнулося у власному світі, стало індиферентним до зовнішніх чинників, у тому числі до дій влади.

На початку 1918 р., до приходу більшовиків, на ЦР поклалися певні сподівання. Тоді на її адресу ще надходили листи із словами: «Україна стала Народною Самостійною Республікою і було б не смішно, ні, а в дивовижу, щоб помилки царського, львівського, Керенського та лєнінського режимів утворювались і тепер. І гірко, і соромно було б, щоб і тепер влада не звернулася з щирим серцем на слізне прохання Дахнівських селян»²⁴.

Невдовзі такі листи змінилися розпачливими проханнями повітових комісарів про негайну допомогу та констатаціями фактів повної дезорганізації села: «Уже крестьяне начинают грабить друг друга... В грабежах конкурируют с профессиональными грабителями простые, рядовые селяне...»²⁵, «Починаються заколоти між окремими селянами, між окремими селами та селами і хуторами. Позаяк села всі озброєні, то готовляться бої, а між Петрушками й Горбовинами бійка вже йде»²⁶.

Більшовизм в українське село прийшов разом із солдатами, що поверталися із фронту. Саме вони несли ідеї тотального і негайного перерозподілу землі. Проте, ЦР все ж таки мала більший авторитет, який «стримував селян від цілковитого знищення і розграбування маєтків протягом багатьох місяців, сей авторитет не був підкріплений жадною силою... А щоб стримати інстинкти грабунку і наживи треба більше авторитету чим, щоб їх підбурити... лише московські війська, що прибули з Московщини побороли той авторитет»²⁷. Власне, з приходом більшовицької влади в Україні на селі значно активізуються погромні процеси. Взимку та весною 1918 р. погроми були вже звичним явищем, яке стримувати було нікому, а радянська влада лише заохочувала їх. Характерною стає картина: «Хатина небагата і в її убогому умеблюванні різко кидається в вічі розкішна канапка та люстра: дар революції зі сусіднього панського двора»²⁸.

Більшовикам вдалося поставити під сумнів владу ЦР через безпечність значної частини населення України, яка сприймала більшовиків як черговий режим, що не несе особливих загроз. Національно орієнтовані росіяни та євреї воліли бути сторонніми спостерігачами за перебігом подій, і отримувати власні дивіденти від ситуації. Годішній командир броневоза «Полуботок» П. Шандрук писав: «Офіцери-росіяни надзвичайно вороже ставилися до ідеї української незалежності, незважаючи на те, що всі вони шукали притулку в Україні від більшовиків. Вони не вважали своїм обов'язком захищати Україну, мали за краще працювати офіціантами в ресторанах, показово вдягаючи свою військову форму і медалі»²⁹.

Більшість населення міста байдуже ставилася до спроб більшовиків захопити владу, як зрештою, і до намагань ЦР цю владу втримати. Про становище у Києві у січні 1918 р. є чимало свідчень: «На вулицях звичайне повсякчасне життя, тільки не ходять трамваї та якоесь брудно, неохайно»³⁰, «в перерві бойових сутичок по тих вулицях, по яких не літали кулі, "обивателі" пересувалися цілком свобідно, ніким не запитувані і не ревідовані»³¹. Тобто, у повсякденному житті відчувався деструктив унаслідок дій більшовиків, а проте

міщани не вчиняли активних дій щодо його подолання. За чотири роки війни та майже рік революції обиватель звик до екстремальних ситуацій. Тож чергова стрілянина на міських вулицях вже не було чимось надзвичайним.

А от після кількох тижнів більшовицького терору, українські війська зустрічалися із прихильним ставленням населення. Водночас спостерігалася деяка настороженість щодо приходу німецьких чи австрійських солдат. Крім того, російські шовіністи вбачали в українцях таку саму деструктивну силу, як і більшовики. Серед українського селянства поширеним було побоювання правих реформ, повернення розібраної землі попереднім власникам. Тож найочікуванішими визволителями від більшовиків були місцеві самооборонні загони із яскраво вираженим національним характером. Війська УНР теж могли претендувати на таке ставлення.

Російські групи сприймали німців як ворогів і пов'язували себе із Антантою. На останню поклалися надії на допомогу у боротьбі з більшовизмом та «мазепинством», що були для них поняттями одного смислового ряду. Щоправда, тепер Україна для них ставала осередком антибільшовицького спротиву, хоча на український рух продовжували сипатися звинувачення у зраді, розвалі Росії.

Землевласники, промисловці, фінансисти побачили у німцях силу, здатну встановити чіткий і граничний порядок, чого так не вистачало ані ЦР, ані Тимчасовому Урядові. Про більшовиків у даному випадку можна навіть не говорити – вони забезпечували тільки анархію та хаос.

Переважаюча більшість незаможних городян та селян, а також солдати спочатку зайняли очікувальну позицію³². Це було зумовлено невпевненістю у подальшій політиці інтервентів. Водночас, очікувальна позиція не означала готовності сприйняти новий лад і підпорядковуватися йому.

Таким чином, підтверджується опис ситуації В. Петрівим: «російські інтелігентські круги різко до українців ворожі, хоч частина виправдує прихід німців, міщанство, жидівське, українське та російське – байдуже, навіть вдоволене. Селяни не проти Центральної Ради і за Україною, тільки бояться соціальних утисків і правих реформ з боку німців, ліві ж чинники Центральної Ради запевняють, що таких реформ не буде; робітництво мовчить, але українська частина його нам не ворожа». У цілому, прихід німецького та австро-угорського військ сприймався населенням неоднозначно. З одного боку, вони були ворогами, на боротьбу з якими було покладено чимало зусиль. З іншого – саме німці могли врятувати від більшовицького терору, усунути загрозу життю та майну. Для великоруських шовіністів вступ в Україну німців був тяжким ударом по національній свідомості.

4. Отже, влада УНР протягом листопада 1917 – квітня 1918 рр. перебувала у стані трансформації у складних умовах світової війни та потужного революційного піднесення (хоча, у порівнянні із періодом березня – листопада 1917 р. це піднесення може видатися нікчемно малим, суспільна активність українців виявлялася у стихійній синергетиці та максимальному антиетатизмі). Державний апарат був успадкований УНР від попереднього ладу і мусив перебудуватися на функціонування в новій державі. Проте, в силу інерції цей процес не міг відбутися швидко. Тому усі органи влади ставали "українськими" поступово. Альтернативою ситуації могла бути ліквідація усієї старої структури органів влади і створення на їх місці нових. Але, у такому випадку, УНР стикнулася би із браком досвідчених чиновників. Зрештою, навіть на посади повітових комісарів не знаходилося достатньо достойних кандидатур.

Значної дезорганізації апарату влади УНР завдали більшовики. Діючи як ззовні так і усередині держави, вони були деструктивним чинником українського державного

будівництва. Вступ червоногвардійців в межі УНР виглядає агресією, інспіровані більшовиками повстання – антидержавними заколотами, а їх учасники – ворогами УНР. А втім, для консолідації української нації (щоби збільшовизовані мешканці України не були виключені з кола її членів) доцільніше останніх означити як осіб з радикальними поглядами, які програли політичну боротьбу, але переможці забезпечили їм усі демократичні права та свободи.

Українське суспільство навесні 1918 р. перебувало у стані політичної апатії. Соціально-політичні настрої населення характеризуються пасивним спогляданням за політичною ситуацією, намаганням не стати учасником політичної боротьби, роздробленістю та спробами локальної самоорганізації. Майже повна дезорганізація транспорту, зв'язку та державного апарату лише поглиблювало цю ситуацію. Основними ідентичностями серед населення українських земель були селянська («я - селянин»), українська національна (прихильники ЦР), великоросійська, єврейська, польська національні (як сторонні спостерігачі, але не активні учасники політичного життя), малоросійська (етнічні українці, що є лояльними до Росії), більшовицька (поширена серед зденаціоналізованого робітничого класу). Фактичний нейтралітет жителів України під час гетьманського перевороту був зумовлений саме таким станом українського суспільства.

У суспільстві наприкінці 1917 – навесні 1918 рр. йшла боротьба за ідентичність, за внутрішню мобілізацію суспільних груп. Можемо вважати успішними приклади польської та єврейської громад, які досягнули високого рівня своєї національної самосвідомості. Щоправда, для УНР була би більш корисною їх відданість українській державності, а не внутрішньокорпоративним інтересам. Разом з тим, українське селянство теж було достатньо монолітним і дуже гостро реагувало на будь-які спроби обмеження свободи, яка розглядалася як здобута революцією цінність. Конфлікти між селянами зникали, якщо виникала загроза з боку міста або ворожих угруповань (більшовики, великі землевласники, організовані групи дезертирів). Селяни мусили обирати між українською та російською ідентичностями, яку їм нав'язували інтелігенти. Хоча соціальна ідентичність залишалася прервинною, а аграрне питання – пріоритетним. Селяни зробили свій вибір на користь України, стали на захист ЦР, але водночас прагнули радикальних перетворень щодо землеволодіння.

Українському суспільству навесні 1918 р. не вистачало внутрішніх зв'язків. Окремі суспільні групи були достатньо сильними, мали чіткі інтереси та пріоритети, і були хорошою базою для успішного українського державотворення. На посилення зв'язків між цими групами потрібен тривалий час та сприятливі умови. Цього в УНР не було. Тож перша у ХХ ст. українська незалежність попри значний потенціал протривала недовго.

¹ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. / Упор.: В. Верстюк та ін. – Т. 1. – С. 400.

² Київські губернiальні вiсти. – №25. – 16 квітня 1918 р. – С. 1.

³ Там само. – №25. – 4 листопада 1917 р. – С. 2.

⁴ Вiльня Україна. – № 19. – 10 вересня 1917 р. – С. 4.

⁵ Нова рада. – №32. – 13 березня 1918 р. – С. 2.

⁶ *Петрів В.* Спомини з часів української революції (1917–1921) // *Петрів В.* Військово-історичні праці. Спомини. – К., 2002. – С. 428.

⁷ Державний архiв Київської областi. – Ф. Р-2796. – Оп. 1. – Спр. 51. – Арк. 27–28.

⁸ *Карпенко Г.* Селянський рух на Київщині за часів австро-германської окупації та гетьманщини // Літопис революції. – 1931. – №1–2. – С. 75.

⁹ Уривок зі «Споминів» Гетьмана Павла Скоропадського // Хліборобська Україна. – Кн. 5. – Відень, 1924 – 1925. – С. 57.

- ¹⁰ *Станімір О.* Моя участь у визвольних змаганнях 1917–1920 рр. – Торонто, 1966. – С. 15.
- ¹¹ ЦДАВО. – Ф. 2988. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 2.
- ¹² Там само. – Ф. 628. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 145.
- ¹³ *Петрів В.* Вказ. праця. – С. 287.
- ¹⁴ Нова рада. – №21. – 13 лютого 1918 р. – С. 2.
- ¹⁵ Доклад начальнику операционного отделения германского восточного фронта о положении дел на Украине в марте 1918 года // Архив русской революции. – Т. I. – Берлин, 1922. – С. 288.
- ¹⁶ Детальніше: *Скальський В.* Політичне життя польської громади під час Української революції (березень 1917 – квітень 1918 рр.) // Український історичний збірник. – Вип. 11. – К., 2008. – С. 185–202.
- ¹⁷ Дневник и воспоминания киевской студентки // Архив русской революции. – Т. XV. – Берлин, 1923. – С. 211.
- ¹⁸ *Петрів В.* Вказ. праця. – С. 338.
- ¹⁹ Нова рада. – №29. – 8 березня 1918 р. – С. 1.
- ²⁰ Там само. – №28. – 7 березня 1918 р. – С. 1–2.
- ²¹ Там само.
- ²² *Петрів В.* Вказ. праця. – С. 296.
- ²³ Там само. – С. 297.
- ²⁴ Державний архів Черкаської області. – Ф. 2478. – Оп. 1. – Спр. 26. – Арк. 37.
- ²⁵ ЦДАВО. – Ф. 628. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 144.
- ²⁶ *Карпенко Г.* Селянський рух на Київщині... – С. 75.
- ²⁷ ЦДАВО. – Ф. 4465. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 16.
- ²⁸ *Петрів В.* Вказ. праця. – С. 425.
- ²⁹ *Шандрук П.* Сила доблесті. – Івано-Франківськ, 2008. – С. 35.
- ³⁰ *Петрів В.* Вказ. праця. – С. 294.
- ³¹ Там само. – С. 298.
- ³² *Mędrzecki W.* Niemiecka interwencja militarna na Ukrainie w 1918 roku. – W-wa, 2000. – С. 78.